

5. SÖZLERİN GURLUŞY a/ASYL SÖZ WE COŞULMA

20-nji gönükme. Sözlere üns berip okaň. Bularyň haýsylarynyň many aňladýan we many aňlatmaýan böleklere bölünýändigini, haýsylarynyň bölünmeýändigini anyklaň.

Duz-duzly, ot-otluk, iş-işli, oğlan-oğlanlar, çaga-çagalar, oba- obadan, öý-öýde, adam-adamlar, sen-seniň, gelsin, bar-bardy, galam-galamly, ýaz-ýazar.

YADYŇYZDAMY?

sözleriň böleklere bölünmegi ýa-da bölünmezligi mümkin. Mysal üçin, **iş** we **işçi** sözlerini alyp göreliň. Bulardan iş sözi böleklere bölünmeýär, şonuň üçin bu asyl söz bolýar. Emma işçi sözi **iş** we **-çi** ýaly böleklere bölünýär. Munuň **iş** bölegi many aňladyp, **-çi** bölegi özbaşdak many aňlatmaýar. Şular ýaly böleklere bölünýän sözleriň many aňladýan bölegine asyl söz. özbaşdak many aňlatmaýan bölegine goşulma diýilýär.

21-nji gönükme Şygry labyzly okaň. Has gara ýazylan sözleri depderiňize göçüriň we olaryň asyl sözünü hemde goşulmasyny aydyň.

ÇÖLDE

/Gysgaldylyp alyndy/

Atam gumda baş çopan	Ürgün çägän üstünde,
Gitdim tomus ýanyna.	Güne ýanyp taplandym,
Gaýnadyşdym çayyny ,	Ne gün urdy, ne sowuk,
Kömekleşdim nanyna.	Gaýta deriden saplandym.
Gabat geldim bir gezek,	Gören zadym gaty köp,
Otlap yören keýige .	Haýsy birin aýdaýyn
Oňat synlaýyn diýip.	Ýöne weli başarsam.
Çykdym ylgap beýige	Täze ýyl hem giderin.

/A. Baymyradow/.

22-nji gönükme Teksti okaň we göçüriň. Has gara ýazylan sözleriň asyl sözünüň aşagyna bir çyzyk, goşulmasynyň aşagyna iki çyzyk çyzyň.

Biziň ýurdumyz Türkmenistan köpmilletli **ýurtdur**. Onda dürli milletleriň wekilleri ýaşaýar. Olar agzybir zähmet çekýärler. Birek-birege hormat goýýarlar. Watanymyzyň gülläp ösmegi ugrunda arman-ýadaman işleýärler.

23-nji gönükmä. Şygry labyzly okaň. Has gara ýazyJan sözleriň haýsy böleginiň asyl sözdüginini, haýsy böleginiň goşulmadygyny aýdyň.

HALK, WATAN, TÜRKMENBAŞY

Ayryp zyňdyk howudy,	Hemmäge deň sereder,
Bu atalaň öwüdi.	Yzy bilen ýöreder.
Ýaşar baky ebedi.	Täze dünýä döreder.
Halk, Watan, Türkmenbaşy.	Halk, Watan, Türkmenbaşy.
Gözeller ýörär messan,	Şat ýaşaýar ilimiz,
Ýurdumyz bagy-bossan.	Bir bolansoň dilimiz.
Bu gün dillerde dessan,	Geljegi ak ýolumyz,
Halk, Watan, Türkmenbaşy.	Halk, Watan, Türkmenbaşy.

/Musa Suwhanow /

ÝADYŇYZDAMY?

Goşulmalar iki topara bölünýärler: **1. Söz ýasaýjy goşulmalar.**

2. Söz üýtgediji goşulmalar.

Söz ýasaýjy goşulmalar goşulan sözlerinden täze manyly söz ýasaýarlar. Meselem: el-elle, el-lik, söz-sözle, düz-düzgün.

Söz üýtgediji goşulmalar sözlemde sözleri biri-birine baglaýarlar. Meselem: Oraz-Orazyň, kaka-kakasy .

24-nji gönükmä Sözleri okaň we olary nusgadaky yaly edip, depderiňize göçüriň.

işçi, çyzdy, kitabym, kitaply, çzyk, işden, obamyz obaly, balygyň, balykçy, aldym, algy, ýazyýar, ýazuw, satýar, satyjy, düzdi, düzgün, öryär, örüm, adigim, ädikçi, oturdy, oturgyç.

Nusga:

Ýasaýjy goşulma	Üýtgediji goşulma
kabul eden sözler	kabul eden sözler
<i>Iş-çi, kitap-ly,</i>	<i>Çyz-dy, oba-myz,</i>
<i>çyz-yk,...</i>	<i>iş-den,...</i>

25-nji gönükme Sözlemleri okaň. Has asyl sözünü we goşulmasynyň nähili goşulmadygyny aýdyň.

1. Biz **Orazlar** bilen goňşy bolup yaşaýarys. Olaryň ýarak iti bar. Orazlar itini **daňýarar**.
2. Meniň **doganym** agaç ussasy. Ol gowy **oturgyç** ýasaýar.
3. Mergeniň kakasy **suwçy**. Ol ekinlere wagtly-wagtynda suw **tutýar**.
4. Meniň atam **obada** yaşaýar. Men tomus atamlara **gitdim**. Atama **döwek** döwüşdim.
5. Okuwçylar, **edepli**, tertipli boluň! **Sapaklara** gowy ýetişiň! Söýgüli **Watanymyza** mynasyp adamlar bolun!

* * * *

26-nji gönükme Sözleri okaň. Bularyň asyl sözünü we goşulmasyny hem-de olaryň nähili goşulmadygyny aýdyň.

Elle, ellik, elim, okuwçy, okuwdan, oturgyç, oturdy.

Ýokarky sözleri asyl söz we goşulmaly görnüşlerinde sözlem içinde getirip, depderiňize yazyň.

Nusga: Myrat, muňa el degirmek bolmaýar. Enem ellik örüp otyr.
Men elim bilen tutup durun.

* * * *

27-nji gönükme Teksti okaň. Has gara ýazylan sözleriň asyl sözünü we goşulmalarynyň nähili goşulmadygyny aýdyň.

Bir gün biziň mekdebimize hormatly ýazyjymyz Berdi Kerbabaýewiň geljekdigini aýtdylar. Biz tolgunyp başladyk.

Onun bilen duşuşyk boljagyna begendik, şatlandyk. Okuwçylar tertip bilen mekdebiň zalyna ýygandylar.

Maşyn howla girip, gapynyň agzynda durdy. Maşyndan B. Kerbabaýew we onuň ýoldaşlary düşdüler Türkmen halkynyň görnükli ýazyjysy bize gyzykly gürrüň berdi. Özünüň döredijiligi we çagalar üçin ýazan eserleri bilen tanyşdyrды.

Mekdebimiziň direktory myhmanlara mugallamlaryň we okuwçylaryň adyndan minnetdarlyk bildirdi.

1. Tekste degişli sözbaşy tapyň.
2. Minnetdarlyk bildirmek diýen aňlatmanyň manysyny düşündiriň we depderiňize yazyň.